

כזכור, הכלדיים לא חלו את גורלה של בת ר' עקיבא במצערך המוכנס כי אם בארוע בחייה, בתחנתה, ומסתבר גם כמה שעתיד להתרחש בה. הם הזהירו ואמרו שישם שמחתה, שמחתה שלה ושמחת האחרים בה — יהיה גם יום אסונה, יום מיתתה, הדברים נשמעים לכאורה נכבואת גורל קודרת, שרגית, עיוורת, אבל רק לכאורה. מול תפיסה אסטרולוגית-גורלית מעמיקה כאן האגדה סדר עולם מוסרי, מתוקן: לא הגורל העיוור ולא המקריח קובעים את חי האדם, אלא מעשיו, וגם מחדליו, הם שקובעים. היסח הדעת, חוסר הרגישות, האיטיות לסכל הזולת, לרצקת הרל, מתוך טירדה והשתקפות בשמחתם שלהם, הם ששעלולים להביא לעונש תחומי.

מערך הסמלים באגדה זו נותן ביטוי ציורי למשמעות המוסרית של הספר. הנהגה מסמל את הפיתוי, את החטא את הרוע — "הוא שטן הוא יצר הרע הוא מלאך המוות" (בבא בתרא טז ע"א) — והוא מסתתר בסדק שבבקר. הקיר מסמל את המחיצה, החצירה — הוא סוגר על האדם וחוצץ בינו ובין החוץ, הוא ביטוי לאיטיות. אכן יש בו סדק — אפשרות של פתיחות — אבל בסדק הזה אורב הנחש, הנחש, החטא: חוסר הרגישות למצוקת הזולת. הכלה פגעה בעינו של נחש, והיא פגעה בו במכבה. המכבה היא סיכה האוספת את הגלגמה, את הכנף, סביב הגוף, או אוספת את השיער. במכבה האשה נעזרת כדי לעטות על עצמה בגו, לכסות את עצמה. הסרתה של המכבה, וממילא התגלחתה של האשה, משמעה עצמה מול האמיתות של עצמה, של אישיותה, של עצמותה — ללא כיסוי של הכנף שיש בו משום הסתרה.

בערב, בשעה שכל העולם היה טרוד בסעודה, גילתה הכלה את האני הרגיש האמיתי, המוסרי, הפתוח והמקשיב לסבלו של הזולת, בשונה וכמונוד לחוסר הרגישות שגילו כל האורחים בתחנה. בתחנה זו ארב החטא נחש האורב בסדק שבבקר. ברגישותה, בפתיחותה ובהקשבתה, ניצחה הכלה ותכניעה את הנחש, ועמדה במבחן שכל האחרים לא עמדו בו. ר' עקיבא בגולתו המיוחדת הבין בוודאי שאין דברי הכלדיים גזירה עיוורת, ולא ראה ב"נבואתם" דטרמזיזים שאין לשנותם. אבל ראה בדבריהם משום אזהרה: החטא רוכז לפתח (כנחש הזה האורב בקיר), והיה דואג לדבר מאד — דווקא משום שידע וסבר ש"אין מול לישאל", היתה דאגתו נתונה להכין את בתו, לחנכה, לכוונה להיות ראוייה לחיים. ומשום שכך הבין את הדברים לא נמנע מלהשיא; ומשום כך, כאשר שאל אותה "מה עשית" היתה כוונתו לשאל מהו המעשה המוסרי הרואי, שבזכותו יכולת לחוש. וכך אומנם הכינה הבת את השאלה. בתו, הכלה, ניצחה את היצר-הנחש-החטא ומעשיה זכתה לחיים.

ר' עקיבא, שקבע "ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה",¹ קיבל פה חיזוק ואישוש לעמדתו: יש במעשי האדם כדי לקבוע את עתידו ואף לשנות את הגזרה — וכמונודש בצדקה: במה שבין אדם לחבירו.

ואם בכל זאת הדברים תלויים במעשה, למה בתחנה דווקא? מה הקשר בינה ובין מות הכלה?
כבר ציינו את ההימנעות מכל אריכות דברים בדברי האגדה, ולפיכך יש לשאול מדוע תאריכו תכמים בלשונם במקומו — "באותו היום שתכנס לבית חתונתה יפיש אותה נחש ותמות" — די היה להם לומר "ביום חתונתה תמות". הרי זהו השיקר, זהו הגורל, ולמה ציינו תכמים שהבת תמות מהכשת נחש דווקא? סכנת המיתה היא הגורמת לדאגה הקשה ולא אופן המיתה.

הנהגה ארב לכלה בליל חופתה, ואולם במפתיע, בכל דעת, היא הרגה אותו. אך למה במכבה דווקא? ומדוע נגעה זו בעינו של הנחש?

האם נודעת משמעות מיוחדת לעובדה שהנחש ארב בקיר ולא הסתתר במקום אחר? האם צירוף מקרים כאן, כלשון האגדה "איתרמי" (הזדמן, קרה), או כוונה עמוקה, שפירשי הסיפור, משימפעתו, יעמידונו עליה.

הכלה יוצאת בבוקר, אוחזת במכבה הנוצצה בעינו של הנחש, וזה נסרך אחריה, והיא אינה תמהה — אביה הוא השואל ותמה "מה עשית". את שאלתו של ר' עקיבא אפשר לפרש במשמעות אחת: כיצד פגיעה בנחש ויכולת לו, וכשמעונו שנייה, עמוקה יותר: מהו המעשה שעשית, אשר בזכותו ניצלת מפגיעתו של הנחש ואף יכולת לו.

מן הסיפור עצמו אין לדעת מה היתה כוונתו של ר' עקיבא, אבל ברור מה הבינה הבת: תשובה מעירה שהבינה את שאלתו במשמעות השנייה: "מהו המעשה אשר בזכותו ניצלת". קשה מכולן היא השאלה העולה מחיזור האירועי בליל החתונה: כא עני, קרא פתח הדלת, והיה טרוד כל העולם בסעודה ואין שומע לו. גם כאן ריבוי הפרטים בסיפור קצר כל כך אומר דרשני: העני הזה בא, עומד ומצפה שעמידתו פתח תעורר את רחמי המסוכים השמחים, ואולם איש אינו רואה; העני קורא וזועק ואיש אינו שומע. הכל — המארחים והאורחים צמחם — טרודים בסעודה.

האחת שראתה ומעפה, וגם הגיבה, היתה הכלה. היא, שהחתונה חתונה והסעודה סעודה — ומי טרוד בערב זה יותר ממנה — דווקא היא קמה ולקחה את מנתה שניתנה לה ונתנה אותה לעני הרעב. הריכך היוי הכל? כיצד לא הבחינו לא אביה, לא אמה, לא חתנה ולא איש מן המסוכים, בקומה וכשוכה; מנתה המיוחדת לה ניתנת לעני העומד בפתח, ואין רואה. בין המסוכין היו ודאי גם חכמים, והיכן היוי כולם? הכלה מספרת כמשיחה לפי תומה — ובדבריה המפתח להבנת האגדה כולה, אמירתה ומסרה. "כל העולם" טרוד בסעודה — הכל שקועים בעצמם ואין דעתם פנויה להבחין במצוקת העני שבפתח.

כאן נעוצה הביקורת שהאגדה מפנה כלפי המסוכים החוגגים. הם התכנסו לקיים מצוה, לשמח חתן וכלה, וכולם שקועים היו בסעודה מצוה — ובאותה שעה הם לא היו רגישים כלל אל הזולת, לא הבחינו במצוקתו, לא ראו אותו ולא שמעו את קריאתו.

ראוי לתת את הדעת על כמה דרכים של עיצוב בסיפור זה. כאמור, השימוש בסמלים המצטרפים ובונים מערך משמעות אחד בולט פה מאד, אך גם לעיצוב הלשוני יש תפקיד חשוב בהבנת המסר של האגדה. דבריה של הבת מעמידים הנגדה שיטתית: אני ואתם, נתינה כנגד נתינה. כינוי הגוף של המדברת, לשון "אני", חוזר בדבריה חמש פעמים: "קמתי", "ולקחתי", "מנתי", "שנתתם לי", "ונתתיה לו". יש בדבריה אמירה ברורה: אני נהגתי בשונה מכם; אתם נתתם מנה לי – ואני נתתיה לו, לעני הקורא בפתח. גם ריבוי הפעלים בדברי הבת מדגיש זאת: "קמתי", "לקחתי", "נתתם", "נתתי". ריבוי זה מדגיש את ערנותה ופעילותה של הבת כנגד הסבילות וחוסר הרגישות של הסביבה. כך תוסבר אריכות הדברים היתרה לכאורה, שאינה אופיינית ללשון האגדה, אבל פה היא חלק מן המסר.

[מתק: סבולת האזנה ב' - מכלל איתר]